

Szokolczai György¹

BRETTON WOODS ELŐTT III.: A KEYNES-TERV ELSŐ VÁLTOZATÁTÓL A WHITE PAPERIG²

Ez a cikk egy nagyobb kutatási projekt részeredményeiről írt harmadik és remélhetőleg nem utolsó beszámoló. Az ÁVF Tudományos Közlemények 26., 2011. szeptemberi számában közölt első cikkben (Szokolczai, 2011) bemutattam a Bretton Woods-i intézmények létrehozására vezető Keynes-terv kialakulását. Az ezt követő, az ÁVF Tudományos Közlemények 27., 2012. áprilisi számában közölt második cikkben (Szokolczai, 2012a) a Keynes-terv Horsefield (1969b: 3–18) által közölt negyedik, de angol–amerikai tárgyalásokat megindító és ilyen szempontból alapváltoztatát ismertettem, majd a White-terv ugyancsak Horsefield (uo.: 37–82) által közölt első és egyben az ezen tárgyalások szempontjából alapváltozatnak tekinthető változatát, valamint ezek összehasonlítását és a napjaink számára is érvényes tanulságokat. Ezt a cikket a mondanivaló lényegét nem érintő kisebb módosításokkal a Köz-Gazdaság is közölte (Szokolczai, 2012b).

A Keynes- és a White-tervnek az 1942. február 11-i, illetve 1942. áprilisi keltű alapváltozatai (Keynes, 1942a; White, 1942) inkább az elveket tárgyalták, és emellett a White-terv első változata nyilvánvaló módon sietve, a Keynes-terv első változatára írt válaszként készült. Ezért ezek elsősorban informális jellegű tárgyalások megalapozására voltak alkalmasak, és Keynesnek az is volt az eredeti elképzelése, amelyet azonban nem tudott érvényesíteni, hogy az ezeken alapuló informális angol–amerikai tárgyalások olyan előzetes angol–amerikai megállapodásra vezessenek, amelyet megalapozhatják a későbbi, a szövetségesek bevonásával folyó és a végleges megállapodásra vezető tárgyalásokat. Nem ez történt; majdnem egy teljes évig valósággal a süketek párbeszéde folyt, amely már előrevetítette, hogy a Keynes-terv az amerikaiak ellenállása miatt nem lesz megvalósítható. Ennek a furcsa párbeszédnek a Keynes-terv hivatalos angol kormányzati dokumentum, azaz *white paper* (Keynes, 1943b) formájában való közlése vetett véget 1943 áprilisában, és ezt az amerikai terv újabb változatának (White, 1943) közzététele követte. Ebben a cikkben csak az ezekhez vezető út mutatható be, e két tervezet részletes tárgyalására csak egy későbbi cikkben kerülhet sor.

¹ Szokolczai György CSc, habilitált doktor, professzor emeritus.

² Ez a cikk egy folyamatban lévő nagyobb munka eredményeit ismertető cikksorozat harmadik része. Az előzményeket a cikk első bekezdése tekinti át, ez a harmadik cikk pedig az ÁVF „Gazdasági kormányzás az Európai Unióban – Magyarország lehetőségei” című, a Magyar Tudomány Ünnepe, 2012. november 8-án rendezett tudományos konferenciáján megtartott „Keynes javaslatai a nemzetközi gazdasági problémák rendezésére és ezek mai aktualitása” című előadásra támaszkodik.

Keynes azt, hogy az alapváltozatokat, elsősorban természetesen az övét, a lehető leghamarabb meg kell vitatni az amerikaiakkal, diplomáciai úton próbálta előmozdítani. Amint ezt Moggridge, Keynes összegyűjtött műveinek (Keynes, CW I–XXX) egyik szerkesztője és Keynes egy életrajzírója leírja (Keynes, CW XXV: 145), 1942. február 3-án és 16-án találkozott ez ügyben az amerikai nagykövettel. Az ezzel kapcsolatos sietségét mi sem jellemzi jobban, mint hogy a Keynes-terv Horsefield által közölt első változatának kelte 1942. február 11. Az amerikai válasz azonban késett, ami ismét érthető, mert az amerikaiak nem választ és véleményt küldtek Keynes tervére, amint ezt Keynes szerette volna és várta, és amint ez szerintem helyes is lett volna, hanem egy ellentervet, a White-tervnek az előző bekezdésben említett első változatát (White, 1942). Ennek kelte, amint ezt már leírtam, 1942. április. Az amerikai tervnek ez a változata nem is ekkor, hanem csak jóval 1942 áprilisa után, 1942 júliusában érkezett meg Londonba, és még akkor is elég furcsa körülmények között. Az addig eltelt időben mód volt arra, hogy a vezető angol közgazdászok nagy része megismerje és véleményezze a Keynes-tervet, és Keynes válaszoljon a beérkezett megjegyzésekre. A vita e része tehát angliai belső vita volt.

AZ ANGLIAI BELSŐ VITA

A Keynes-terv első változathoz először Harrod szólt hozzá 1942. április 15-i keltű memorandumában. Moggridge nem közli a memorandum teljes szövegét, hanem csak rövid áttekintését (Keynes, CW XXV: 145), valamint Keynes két részletes válaszát (uo.: 146–152). E rövid összefoglalás szerint Harrod a szabad világkereskedelmet tekintette a háború utáni politika elsődleges céljának, egy *Anglo–American Economic Service* (Angol–Amerikai Gazdasági Szolgálat) formájában szoros angol–amerikai gazdasági együttműködés létrehozását tartotta szükségesnek, amely voltaképpen az egész közös és világméretű gazdaságpolitikát irányította volna. Végül – Keynes véleményével éles ellentétben – szükségesnek tartotta a tőkeforgalom ellenőrzésének teljes megszüntetését, valamint a keményebb eljárást az adósokkal szemben.

Keynes először azonnal, 1942. április 19-i kelettel válaszolt Harrod memorandumára (uo.: 146–151). Válaszában először politikai jellegű kérdésekkel foglalkozott. Határozottan tiltakozott az egész világ gazdasági kérdéseinek egy angol–amerikai kondórium által való irányításának gondolata ellen. Szerinte megfelelő pozíciót kell adni (a) Oroszországnak, (b) a domíniumoknak és (c) a többi európai országnak. Hangsúlyozza, hogy nem szabad túl élesen elkülöníteniük magukat Oroszországtól és a domíniumoktól. Itt a Szovjetunióról írottak a legfontosabbak. Amint ezt már korábban is hangsúlyoztam, másként alakult volna a világtörténelem, ha Keynes elképzelései érvényesültek volna, és a Szovjetunió – az uralma alá került kelet-közép-európai és kelet-európai országokkal együtt – részt vett volna a nemzetközi pénzügyi intézményekben, és ennek folytán – ugyanezekkel az országokkal együtt – a Marshall-tervben is. Keynes rámutatott arra is, hogy folytak tárgyalások az angolok és a Szovjetunió között, és fájta, hogy az Egyesült Államok távol maradt ezektől, és a kérdésre vonatkozó orosz dokumentumokban meg sem jelent az Egyesült Államok neve. (Uo. 147–148.) Ez arra utal, hogy talán nem lett volna teljesen lehetetlen a Nyugat szorosabb gazdasági együttműködése a Szovjetunióval, és hogy Keynes erre törekedett.

Fontosságuk miatt szó szerint kell idéznünk a következőket. „Egyáltalán nem értek egyet (I disagree most strongly) azzal a nézetével, hogy a tőkeforgalom ellenőrzése alkalmasint fölösleges lehet” (uo.: 148), továbbá hogy „Rendkívüli mértékben ellenzem (I am exceedingly averse to) azt a gondolatot, hogy a Klíringunió [bármilyen módon] megkönnyítse a spekulatív tőkemozgásokat” (uo.). Folytatva: „Őn nem veszi figyelembe (you overlook) a legfontosabb hosszú távú elvi megfontolásokat. A tőkeforgalom szabadsága lényeges része a régi *laissez-faire* rendszernek, és feltételezi, hogy helyes és kívánatos a kamatlábak egyenlősítése a világ minden részén. [...] Az én véleményem szerint [viszont] a belföldi gazdaság egész menedzselése attól függ, hogy szabadon határozhassuk meg a megfelelő kamatlábat a világ más részeiben érvényes kamatlábhoz való viszonyítás nélkül. A tőkeforgalom ellenőrzése ennek szükségszerű következménye (corollary). [...] Az a meggyőződésem (my own belief), hogy az ame-

rikaiak eléggé bölcsek lesznek ahhoz, hogy saját érdekükben elfogadják ezt a koncepciót még akkor is, ha ennek azonnali alkalmazhatósága az ő esetükben nem is olyan világos.” (Uo.: 149.) Ezeknek a szó szerinti idézeteknek a szokatlanul éles nyelvezete egyértelműen mutatja, hogy Keynesnek milyen kemény küzdelmet kellett vívnia még saját legközelebbi szakmai szövetségeseivel, így Harroddal is azért, hogy elfogadtassa nézeteit. Fölösleges leírni, hogy a legteljesebb mértékben azonosulok Keynes nézeteivel, sőt hogy szerintem csak ezek hozhatnak megoldást a mai problémákra, de Keynesnek az amerikaiak kellő bölcsességére vonatkozó reményei, sajnos, alaptalanoknak bizonyultak.

Moggridge Harrod válaszában is csak a rövid összefoglalását közli (uo.: 151). E szerint Harrod elfogadta a domíniumok nagyobb szerepét, de kétsége volt afelől, hogy a Szovjetunió tagja akar lenni a nemzetközi pénzügyi szervezeteknek. Nem tudhatjuk, hogy ebben igaza volt-e, vagy hogy Keynesnek volt igaza abban, hogy a Nyugat más magatartása esetén a pénzügyi világszervezeteknek a Szovjetunió részvételével való létrehozása éppúgy lehetséges lett volna, mint ahogy az ENSZ szovjet részvétellel való létrehozása lehetségesnek bizonyult a Szovjetunióknak adott megfelelő biztosítékok árán. Sajnos az események Harrod elképzelései szerint alakultak, ennek ellenére nyilvánvalónak látszik, hogy minden lehető meg kellett volna tenni a Szovjetunió csatlakozásának lehetővé tételére, rá hagyva az esetleges elutasítás teljes felelősségét, ami a későbbiekben voltaképpen így, tehát a keynesi elképzeléseknek megfelelően történt. Ez a kérdés ennek a tanulmánynak egyik központi eleme, amelynek tárgyalására még ismételtelen visszatérek. Harrod nem tért ki az elméleti kérdésekre, de személyes találkozót kért Keyneszel. Keynes viszontválaszában hangsúlyozta, hogy „Oroszországot be kell hozni a belső körbe (Russia must be brought in on the ground-floor)”, továbbá hogy az amerikaiak feltehetőleg nem értenének egyet a speciális angol–amerikai kapcsolatokkal az általánosabb nemzetközi elrendezés (set-up) kárára. (Uo.: 151–152.) A Harrod által javasolt személyes találkozás létrejött, és a későbbiek alapján arra lehet következtetni, hogy Keynesnek sikerült meggyőznie és elképzelései mellé állítania Harrodot.

Hasonló szellemű volt Keynes Sir Hubert Hendersonnal lebonyolított levelezése is. Azt hangsúlyozta, hogy Henderson túlzott mértékben hisz abban, hogy a nemzetközi fizetési egyezmények automatikus módon egyensúlyra vezetnek. Ezzel ellentétben „a fizetési egyezményekkel kapcsolatos és a háború előtt szerzett tapasztalatok az mutatják [...], hogy ezek nem önszabályzók [self-righting]” (uo.: 154), vagyis nem vezetnek automatikusan egyensúlyra. Ezt követően az általános expanzió fontosságát hangsúlyozza: „Ha elégséges mértékű az [általános] expanzió, elégséges piacot találunk exportunk számára. [...] A hatékony kereslet növekedése bármely országban, így az Egyesült Államokban csökkenti az export részére rendelkezésre álló többletet, és növeli importkeresletet”. (Uo.: 155.) Ez a levélváltás újra megmutatja, hogy Keynesnek milyen kemény harcot kellett vívnia saját hazájában és saját szövetségeseivel is álláspontja elfogadtatásáért, és hogy ebben a harcban a legkeményebben, éles nyelvezettel lépett fel, amint ezt általában tette. Tételeinek igazsága vitathatatlan, és nagyon jól láthatjuk napjainkban, sőt már az olajválságok óta az általános expanzió döntő fontosságát.

A WHITE-TERV MEGÉRKEZÉSE LONDONBA ÉS KEYNES ELSŐ REAKCIÓJA

Az előző fejezetben leírt viták és levélváltások lezárása után Moggridge leírása szerint (uo.: 157). végre megérkezett Londonba a régóta várt amerikai válasz a Keynes-tervre, de eléggé furcsa körülmények között. 1942. július 8-án Sir Frederick Phillips megküldte Sir Richard Hopkinsnak a háború utáni pénzügyi rendszerrel foglalkozó tanulmány tervezetének áttekintését (summary), amely az Amerikai Pénzügyminisztériumban (Treasury) készült, azzal az instrukcióval, hogy nem szabad tudni arról, hogy az angolok ezt látták, sőt hogy tudnak a létezéséről, és hogy Keynes lehet az egyetlen személy, aki láthatja. A következő napon azonban Sir Frederick Leith-Ross elküldte Londonba a tervezet egy példányát, amelyet a szerzőtől, Harry White-től kapott. Annak ellenére, hogy Leith-Ross végül megkapta a tervezetet White-től, láthatjuk, hogy a két szövetséges közti kapcsolat távolról sem volt olyan közvetlen és bensőséges, mint ahogy általában feltételezzük. Ami megérkezett, az tehát – amint ezt

már leírtam – nem válasz volt Keynes tervezetére, hanem egy másik tervezet, a White-terv (Horsefield, 1969b: 37–82). Már ebből a pusztán tényből is az következik, hogy a keynesi elgondolások amerikai elfogadása sokkal nagyobb nehézségekbe ütközött, mint ahogy ezt Keynes vélhetőleg feltételezte, sőt azonnal kétségessé vált elfogadásuk.

Keynes ezután Tiltonba utazott, ahol az amerikai irat tanulmányozásával foglalkozott, amelyre összesen öt iratban reagált. Az első kettő Hopkinsnak és Phillipsnek írt 1942. augusztus 3-i keltű levele (Keynes, CW XXV: 158, 159), a harmadik az amerikai iratra írt észrevételei (uo.: 160–167), a negyedik és ötödik pedig saját javaslatainak újbóli összefoglalása. Ezek utóbbiakból Moggridge csak a második, módosított változatot közli (uo.: 168–195), amely már figyelembe vette Harrodnak és Robertsonnak az első változathoz fűzött észrevételeit is, amelyekkel a későbbiekben fogok foglalkozni. Phillips a fentiek közül az ötödik iratot küldte meg 1942. augusztus 28-án White-nak, tehát ezzel indult meg hivatalosan is az egyeztetési folyamat az amerikaiakkal. Az amerikai terv beérkezése és a keynesi terv újbóli változtatának Amerikába való kiküldése között tehát alig hét hét telt el. Ez, figyelembe véve, hogy Keynes ez alatt több tervezetet is írt, és ezeket egyeztetette kollégáival, igen rövid időnek mondható, és bizonyítja, hogy Keynes minden erővel igyekezett előmozdítani az amerikaiakkal lebonyolítandó tárgyalások gyorsítását. Az iratok összefoglaló ismertetése alább következik.

KEYNES LEVELEI ÉS A WHITE-TERV ELSŐ VÁLTOZATÁRA ÍRT ÉSZREVÉTELEI

Keynes Hopkinsnak írt 1942. augusztus 3-i levele szerint White tervezetének „olvasása és teljes megértése rettenetes munka” és az elképzelés „nyilvánvalóan nem fog működni”. Mindazonáltal „semmi sem lehet bátorítóbb, mint [a tervezetben] bemutatott általános attitűd és a [problémák] megközelítésének általános vonala”. A Phillipsnek írt azonos keltű levél szerint „ritkán volt valami, ami egyszerre ennyire felbosszantott és kíváncsivá tett volna” (uo.: 158–159), mint White iratának tanulmányozása. „Az általános attitűd helyes és jó eligazítást ad, de a tényleges technikai megoldás számomra teljesen reménytelennek látszik. [White] nem látja, hogy hogyan lehet megoldani az aranyvaluta-rendszerrel kapcsolatos nehézségeket, és mindent elfelejtett a bankpénz hasznos koncepciójáról. Megvan azonban a kellő alap arra, hogy ha rá lehet mutatni nála a bankpénz előnyeire, akkor [...] átalakítja egyéb alapeszméit ennek a technikának megfelelően”. Félreérthetetlen tehát, hogy Keynes jól látta a mélyeséges ellentéteket, de törekedett az egyeztetésre, és reménykedett ennek sikerében.

Keynes kritikai, tehát a White iratával kapcsolatos megjegyzései ugyanebben a szellemben kezdődnek. „Első látásra úgy tűnik, hogy [White tervezete] jobban hasonlít a Klíringunióra, mint valójában [...], holott nem más, mint az aranyvaluta-rendszer egy verziója. [...] A terv csak azoknak az országoknak hasznos, amelyeknek már van aranytartalékuk, és nekik is csak olyan mértékben, amilyen mértékben van [...]. Ha azonban egy országnak csak kevés aranya van, és ezért nagy támogatásra volna szüksége, csak kis támogatást kap. Akinek van, adatik”. (Uo.: 160.) Ezen fölül a nemzetközi pénz volumene nem igazodik az igényekhez, hanem, akárcsak korábban, az aranybányászat volumenétől és azoknak az országoknak a politikájától függ, melyeknek már nagy aranytartalékuk van. „Phillips tájékoztatása szerint az Elnök (Roosevelt) elutasította a tervet azon az alapon, hogy nem megy elég messzire, és hogy amit ő akar, az egy valóságos nemzetközi valuta” (uo.: 161), amelyet Demosnak vagy esetleg Victornak akar nevezni. (Keynes az egyéniségére olyannyira jellemző gúnnyal azt teszi hozzá ehhez, hogy kár, hogy a Plútó név még nem hangzott el.) Az, hogy Roosevelt nemzetközi valutát akart, megítélésem szerint mérhetetlenül fontos. Ilyen körülmények között szinte teljesen érthetetlen számomra, és magyarázatot igényel, hogy Keynesnek a tervét, amely ezek szerint ebben a kritikus fontosságú és alapvetőnek joggal nevezhető kérdésben megegyezett Roosevelt elképzeléseivel, végül is miért nem sikerült elfogadtatnia. E tény magyarázatát a későbbiekben fogom megkísérelni,

Keynes ebben a kritikai írásában, megismételve, hogy White tervezete nehezen érthető és szinte olvashatatlan, rátér a szavazati arányokra, amelyek szerint a Brit Birodalom, Oroszország és Kína egy-egy egységnek számítana, ugyanakkor azonban minden kis közép-amerikai állam, mint pl. Costa

Rica, ugyancsak egy-egy egységnek. Ennek folytán a kisebb latin-amerikai államoknak, Argentína és Chile nélkül, több szavazatuk lenne, mint az Egyesült Államoknak, az Egyesült Államoknak pedig több mint a Brit Birodalomnak, a Hollandiának és gyarmatainak, Oroszországnak és Kínának együttvéve. A többi részlettel itt nem célszerű foglalkozni – ezt egyébként már megírtam a korábbi cikkekben (Szakolczai, 2012a; 2012b) –, mert az összefüggések jobban világíthatók meg Keynes újabb tervezete alapján.

KEYNES ÚJABB TERVEZETE

Ezeket az első és nem indulatmentes reakciókat követően Keynes kidolgozta újabb tervezetének első változatát (Keynes, 1942b). Ez már pontokba, tárgyalásra alkalmas formába volt szedve, és már a későbbiekben bemutatandó, a tényleges tárgyalásokat megalapozó White Paper (Keynes, 1943b) előkészítő iratának tekinthető. Ehhez Harrod, Robertson, Phillips és mások fűztek megjegyzéseket. Harrod a dominiumok pozíciójának erősítését, valamint a nagy adósokkal szembeni szigorúbb eljárást javasolta, az utóbbit sikertelenül, a többi korrekciós javaslatról Moggridge nem számol be. Az ezeknek a megjegyzéseknek a figyelembevételével elkészített második változatot juttatta el Phillips White-nak 1942. augusztus 28-án, tehát ez volt az a szöveg, amely megalapozta az események további menetét.

Érdemes itt külön is foglalkozni az adósokkal, és főként a nagyobb adósokkal szembeni eljárást illető, Harrod és Keynes között kialakult vitával. Szinte fölösleges leírom, hogy itt is Keynesel értek egyet. Keynes szemében az expanzió gyors megindítása volt az elsődleges. Világosan látta, hogy a nagy fizetésimérleg-hiánnyal küzdő országokban az expanzió legfőbb akadálya az import és a megvásárlásához szükséges külföldi fizetési eszközök hiánya. A nagymértékű és tartós overdraft-lehetőségek megadása nélkül tehát elkerülhetetlen lett volna ezeknek az országoknak a restriktív politikája, s ez restriktív spirálisba taszította volna a világot. Keynes álláspontjának helyességét igazolják mind a 2. világháború utáni nyugat-európai, mind pedig a rendszerváltás utáni kelet-közép-európai és kelet-európai események, valamint a legutóbbi évtized eseményei is. A 2. világháború után az amerikaiak – ha nem is a Keynes által javasolt módon, de mégis – törekedtek a nyugat-európai országok fizetésimérleg-hiányának csökkentésére, ami nagymértékben járult hozzá az ekkori gyors fellendüléshez. A nyugati fizetőeszközök ugyanilyen hiánya volt várható a rendszerváltás után a kelet-közép-európai és kelet-európai országokban is, ezeknek azonban semmiféle olcsó overdraft-lehetőség vagy a nyugati fizetőeszközökhöz való jutás semmiféle más olcsó lehetősége sem állt a rendelkezésükre. Megítélésem szerint elsősorban ez vezetett eladósodásukra és a felzárkózási folyamat lelassulására, sőt elakadására. Végül ma a világ gazdaság egyik legfontosabb és legalapvetőbb problémája az adós országok deflációs politikába való kényszerítése ennek összes következményével együtt.

Visszatérve az 1942. augusztus 28-án White-nak eljuttatott irathoz (Keynes, 1942b), ezzel kapcsolatban az a leginkább feltűnő, hogy míg Keynes az előbb idézett leveleiben és más írásaiban a meg egyezési szándékot hangoztatta, megítélésem szerint a legteljesebb őszinteséggel, ez az irat eredeti álláspontjának félreérthetetlen újbóli megfogalmazása, változatlan megismétlése. Ez az irat tehát joggal minősíthető intranzigensnek, meg nem alkuvónak. Az előző cikkekben (uo.) követett eljáráshoz hasonlóan pontosan megadom az irat címét: *Javaslatok egy nemzetközi klíringunióra [1942. augusztus 28.]* (Keynes, 1942b).³

³ A fenti kelet nem szerepel az iraton, de Moggridge megadja (i. m.: 168), hogy az iratot Phillips ezen a napon küldte meg White-nak.

I. Bevezetés

A Bevezetés annyira lényeges, hogy a szó szerinti idézetekre való támaszkodás elkerülhetetlen. Így kezdődik: „*A Nemzetközi Valuta továbbfejlesztett rendszerének elsődleges céljai tekintetében mára az egyetértés széleskörű mértéke alakult ki.*” (Keynes, 1942: 168 – kiemelés tőlem, Sz. Gy.) Ez a mondat félreérthetetlenül kifejezésre juttatja, ami már az eddigiek alapján is nyilvánvaló volt, hogy Keynesnek sikerült teljes mértékben elfogadtatnia álláspontját mind Harroddal és az angol közgazdaságtudomány e tervezetet ismerő többi vezető képviselőjével, mind pedig az angol hivatali elittel, tehát elsősorban a Pénzügyminisztérium vezető tisztviselőivel. Saját tudományos meggyőződése mellett ez a háttér adhatta meg neki azt a biztonságérzetet, amelyet ez az irat tükröz. Félreérthetetlen, hogy a White-terv első változatának vétele után is saját tervét tekintette és akarta másokkal is elfogadtatni a tárgyalások kiinduló alapjának, alapidokumentumának. Mindenki, aki valaha is foglalkozott ilyesmivel, tudja, hogy az győz, akinek a javaslatát kiinduló alapként fogadják el, és egyértelműen látszik, hogy Keynes, világos és közérthető fogalmazásával és iratának logikus felépítésével ezt akarta elérni. Az irat félreérthetetlenül tükrözi azt a meggyőződését is, hogy ezzel a határozott vagy akár lehengerlő fellépéssel ugyanazt az áttörő eredményt érheti el az amerikaiaknál is, mint amit angol kollégáinál elért. Amint látni fogjuk, a világtörténelem legnagyobb kárára, nem ez történt. A bevezető mondatot az alábbi pontok követik:

- a) „*Szükségünk van egy olyan nemzetközi valutára (an instrument of international currency), amelyet minden nemzet elfogad (having general acceptability between nations).*” *Ez a valuta csak a nemzetek egymásközi forgalmában használatos, a magánszemélyek, üzleti szervezetek és a kereskedelmi bankok a nemzeti valutát használják, mint eddig.*
- b) „*Szükségünk van egy rendezett és megállapodás szerinti módszerre a nemzeti valuták egymásközi arányának megállapítására.*”
- c) „*Szükségünk van a nemzetközi valuta egy olyan mennyiségére [...], amelyet a világkereskedelem mindenkori folyó igényei határoznak meg*”, *nem pedig „az aranytermelés műszaki fejlődése, és [amely] nincs alávetve [...] az egyes országok aranytartálék-politikájának.*”
- d) „*Szükségünk van a belföldi stabilizációs mechanizmus egy olyan rendszerére, amely által nyomást lehet gyakorolni minden olyan országra, amelynek a világ többi részével szembeni fizetési mérlege bármelyik irányban eltér az egyensúlytól.*”
- e) „*Szükségünk van egy olyan egyeztetett tervre, amelynek értelmében a háború után minden ország olyan tartalékállománnyal indulhasson, amely megfelel a világkereskedelmen belüli súlynak.*”
- f) „*Szükségünk van egy olyan módszerre, amelynek útján a nemzetközi kereskedelemből eredő olyan többlethitel-egyenlegekkel rendelkező országok, amely egyenlegeket pillanatnyilag nem akarnak felhasználni, felhasználhatók legyenek a nemzetközi tervezésre, segélyezésre és a gazdasági egészség előmozdítására.*”
- g) „*Szükségünk van egy tisztán technikai és nem politikai jellegű központi intézményre.*”
- h) „*Még általánosabban, szükségünk van ebben a zavaros világban a biztonságérzet egy olyan eszközére, amelyben minden olyan ország, amely saját ügyeit megfelelő körültekintéssel (prudence) viszi, megszabadul attól a gondtól, hogy olyan okok miatt, amelyekért nem felelős, ne legyen képes nemzetközi kötelezettségeinek teljesítésére. Ez az eszköz ezért szükségtelenné teszi a restriktív és diszkrimináció azon eszközeinek alkalmazását, amelyekhez ezek az országok eddig nem ezek eszközök előnyei miatt folyamodtak, hanem azért, hogy megvédjék magukat a romboló külső erőktől.*” (Uo.: 168–169.)

Az itt leírtak félreérthetetlenül kifejezik Keynes rendíthetetlen ragaszkodását alapelveihez, a nemzetközi valutához, a valuták átváltási arányainak rendezett megállapításához és módosításához, a klaszikus aranyvaluta-rendszer elutasításához, és mindenekelőtt a restriktív elutasításához. Elsősorban ez utóbbinak a fontosságát kell hangsúlyoznom, mert a mi mai világunkban valósággal a restriktív

lett a gazdaságpolitika egyetlen megengedett eszköze. Ma – talán egy kis túlzással – annál inkább számít valaki tekintélyes közgazdásznak vagy felelősségteljes politikusnak, minél restriktívabb politikát követel vagy követ. Nem kevésbé figyelemreméltó a mi mai világunkban az a követelés, hogy a „központi intézmény” „tiszta technikai és nem politikai jellegű” legyen, mert a mi mai világunkban a központi intézmények politikai jellegűek, az egyes államok alkotmányos rendje fölött állónak érzik magukat, és egyes esetekben még van is erre jogosítványuk, más esetekben azonban nincs. Végül a mi mai világunkban a nemzetközi és nemzetek feletti szervezetek általában nem a „saját ügyeiket megfelelő körültekintéssel vivő” országokkal foglalkoznak, ahogy ezt Keynes kívánta, hanem azokkal, amelyek – részben saját hibájukból, de nagyrészt a nemzetközi bankrendszer hibájából – prudensnek nem minősíthető hiteleket vettek föl, és ezért kerültek zavarba.

A bevezetés további részei ezeknek a pontoknak a részletesebb kifejtései. Leginkább arra kell felhívnom a figyelmet, hogy Keynes itt az alapító tagok körének Oroszországgal, valamint esetleg az Egyesült Nemzetek egy-két további tagjával való kibővítését javasolta. Ez nyilvánvaló válasz volt a White-terv első változatára, amely a legteljesebb mértékben elfogadhatatlan volt a Szovjetunió számára. Keynes terve ugyanakkor kísértetiesen emlékeztet arra, ami megvalósult az ENSZ öttagú Biztonsági Tanácsában, speciális jogokat adva az öt legnagyobb hatalomnak és így a Szovjetunióknak, és ezzel lehetővé tette az ENSZ megalakulását.

II. A terv javaslatai

Itt Keynes ugyancsak megismétli a már korábban leírtakat: az alapító államoknak meg kell állapodniuk valutájuk értékének bancorban kifejezett egymás közti arányában, és megismétli azt is, hogy az egyes tagországoknak 1 vagy akár 2 százalékos illetéket kell fizetniük a létrehozandó nemzetközi szervezet pénztárába mind a pozitív, mind a negatív egyenleg után. Itt is leírta, hogy: „Ezek az illetékek egyáltalán nem lényegesek a terv szempontjából, de ha elfogadhatók, értékes és fontos indítékot adhatnak az egyensúly fenntartására.” (Uo.: 173.) Megismételte azt is, hogy az Igazgatótanácsnak *csak akkor lenne joga a beavatkozásra, vagyis csak akkor deklarálhatná egy ország fizetéseképtelenségét*, ha „tartozik”-egyenlege két éven túl (kiemelések tőlem, Sz. Gy.) haladná meg kvótája háromnegyedét. Ez a legszigorúbb ragaszkodás mind az expanzív (és nem restriktív) politika elsőbbsége, mind pedig az egyes államok szuverén döntési joga mellett. Szinte szóról szóra megismétli azt a javaslatot is, hogy azoknak az országoknak, amelyeknek túl nagy a „követel”-egyenlegük, ki kell terjeszteniük belső keresletüket, és/vagy nemzetközi kölcsönt kell nyújtaniuk az elmaradott országok fejlesztésére. Ennél expanzívabb jellegű gazdaságpolitika szinte még csak el sem képzelhető.

III. A terv egyes előnyei

Keynes itt ismét hangsúlyozza az overdraft-lehetőségek előnyeit, valamint azt, hogy ez segítséget nyújt az ezt igénybe vevőknek, de nem jelent terhet a többieknek, tehát azoknak, akiknek pozitív egyenlegük van. Ismételten kiemeli, hogy az overdraftot igénybe vevőknek a világ egészével szemben van tartozásuk, és hogy ez a rendszer a korrekció terhét éppúgy hárítja a hitelezőkre, mint az adósokra. Megismétli azt a kritikus fontosságú tételt, hogy „ha egy országnak nincs meg a termelő kapacitása életszintjének fenntartásához, akkor az életszint csökkentése elkerülhetetlen.” (Uo.: 180.) Ez az a pont, ahol a keynesi gondolkodás ellentétben áll mind a legutóbbi évtizedek gyakorlatával, mind pedig a keynesi eszmerendszer elleni alaptalan támadással. A legutóbbi évtizedek gyakorlata a költségvetési hiányok, vagyis a termelő kapacitást meghaladó életszint finanszírozása volt olyan külföldi hitelekkel, amelyek nem voltak prudensnek minősíthetők, és ezért ezeket voltaképpen nem lett volna szabad sem fölvenni, sem nyújtani. Bevett, de teljesen elhibázott az ilyen hitelek keynesi szelleműnek minősítése, mert Keynes szerint a rossz évek költségvetési hiányát a jó évek költségvetési többletével kellett

volna ellensúlyozni, fenntartva a költségvetés egyensúlyát, ha nem is az egyes évekre, hanem a ciklus egészére. A jó évek költségvetési többletének elérésére a kormányoknak nagyrészt nem volt és ma sincs politikai erejük és elszántságuk, ez azonban a kormányok és a politikai rendszerek hibája, és nem a keynesi elméleté.

IV. Az ügyek napi menedzselése

Keynes itt csak némi verbális engedményt tesz a rosszul viselkedő kormányok megrendszabályozását (disciplining a misbehaving country) követelőknek, többek között Harrodnak. Elismeri a probléma létét, de bagatellizálja arra való utalással, hogy a helyzet sokkal rosszabb lenne a kétoldalú klíringmegállapodások halmazának rendszerében, nyilván azért, mert az erősebb fél képes lenne érdekei érvényesítésére. Végző soron azonban Keynesnek nyilván igaza van abban, hogy a hiány-országok összesített külkereskedelmi hiánya mindig, szükségképpen és definíció szerint egyenlő a többlet-országok összesített külkereskedelmi többletével. Ez igaz, de igaz az is, hogy Keynes nem számolt azzal, hogy ami a kereskedelmi mérlegekre definíció szerint igaz, az nem ad megoldást az extrém mértékű nemzetközi eladósodás akkor még nem létező problémájára. Ez a keynesi megoldás mai alkalmazásával kapcsolatos legnagyobb probléma, de ennek a tárgyalására csak a későbbiekben kerülhet sor.

Keynes ugyanebben a fejezetben fenntartja azt a javaslatát, hogy a rendszeren belül szorosabb lehessen az együttműködés az egymással szorosabb földrajzi vagy politikai kapcsolatban álló államok között, mint a sterlingövezet vagy a korábbi Latin Unió, továbbá hogy megmaradjon a szorosabb kapcsolat a központi anyabank (mother central bank) és egyes országok között, mint ahogy ez az angol és francia gyarmatok esetében volt. Az ehhez való ragaszkodás nyilván az egyik oka volt a Keynes-terv amerikai elutasításának, mert az amerikaiak ellenségesek voltak mind a sterlingövezettel, mind a gyarmati rendszer fenntartásával és ennek bármely elemével szemben.

V. Az arany helyzete a terv szerint

Szó szerint kell idéznem a bevezető mondat első néhány szavát: „Az aranynek még mindig nagy *pszichológiai* értéke van” (uo.: 183 – kiemelés tőlem, Sz. Gy.). Ez az arany detronizálásának egyértelmű bejelentése, amiben Keynesnek ugyan tökéletesen igaza volt, de ami elfogadhatatlanná tette tervét az amerikaiak számára, akik szemében az arany *pszichológiai* értéke olyan nagy volt, hogy ragaszkodtak az aranystandard valamilyen formájának fenntartásához. Ezt megadta nekik a White-terv, ezzel megkapták azt, amit kívántak, és ezért elutasították a sokkal magasabb rendű Keynes-tervet. Szó szerint kell idéznem a következő mondatot is: „Egyetlen tagállam sem jogosult arra, hogy aranyat kérjen a Klíringuniótól bancoregyenlege fejében.” (Uo.: 184.) Az előbb leírtak szerint ez sem volt elfogadható az amerikaiak számára, és köztudott, hogy ez lett a Bretton Woods-i rendszer összeomlásának oka.

VI. A tőkeforgalom ellenőrzése

Itt sem kerülhető el a bevezető mondatok szó szerinti idézése. „Nincs olyan ország, amely a jövőben kockázat nélkül (safely) megengedheti a tőkemenekülést akár politikai okok folytán, akár a belföldi adózás elkerülése céljából, akár annak feltételezése miatt, hogy a tulajdonos elmenekül az országból. Ugyanígy nincs olyan ország, amely kockázat nélkül befogadhat menekülő tőkét úgy, hogy az nem kívánt tőkeimportot jelent, és nem használható fel biztonságos módon álló-tőke-beruházásra (fixed investment). Ezen okok folytán *széleskörű az egyetértés abban* (it is widely held), hogy a tőkeforgalom ellenőrzése, a beáramló és a kiáramló egyaránt, a háború utáni rendszer *tartós elemének* (permanent feature) kell lennie.” (Uo.: 185 – kiemelések tőlem, Sz. Gy.)

A következő oldalon, ennek ellensúlyozására, ott találjuk a következő mondatot: „A tőkeforgalom ellenőrzésének pártfogolása nem fogható fel úgy, hogy azt jelenti, hogy le kell zárni a nemzetközi beruházás korszakát.” (Uo.: 186.) Ezt a mondatot azonban sokak, így az amerikaiak legnagyobb része számára semmivé tette a következő mondat. „A cél, és ez létfontosságú cél (vital object), hogy meglegyenek az eszközeink (means) arra, hogy megkülönböztessük (a) a spekulatív tőke mozgásokat (movements of floating funds) a világ erőforrásainak tényleges kifejlesztését szolgáló valóságos új beruházásoktól. Ugyanígy meg kell különböztetnünk (b) azokat a tőke mozgásokat, amelyek elősegítik az egyensúly fenntartását, tehát a többletországokból a hiányszórágokba irányulnak, azoktól a spekulatív tőke mozgásoktól vagy tőkemenekülésektől, amelyek egy hiányszórágól egy többletorszórágba vagy az egyik többletorszórágól egy másik többletorszórágba irányulnak.” (Uo.: 186–187.)

Íme, a Keynes-terv elutasításának és egyben a világ mai nyomorúságának egy másik oka. A világnak akkor egyetlen hitelezője volt – eltekintve Svájcól vagy esetleg egy-két kisebb országtól – az Egyesült Államok. A Keynes-terv azt irányozta elő, hogy ez az ország ellenőrizze a kifelé irányuló tőkeforgalmat, amit az Egyesült Államok nem akart, és nem is nagyon tudott volna megtenni. A tőkeforgalom ellenőrzését nyilván ellenezte a nemzetközi pénzviliág is, amelynek hatalma már akkor nagyobb volt, mint számos országé, és ma még sokkalta, akár valamennyi országénál nagyobb, kivéve azokat az országokat, amelyek nem szüntették meg a tőkeforgalom ellenőrzését.

A terv elfogadtatásának tehát már ekkor és már eleve csekély volt az esélye, de ezt Keynes, elvi igazsága legteljesebb tudatában nem volt hajlandó, sőt képes felismerni. Nemcsak hogy nem ismerte föl, hanem saját elgondolását szinte provokatív élességgel és egyértelműséggel adta elő, nem mérve föl a frontális támadás esélytelenségét. Ugyanakkor ez az elutasítás, amelyet Keynes valósággal kiprovokált, mai nyomorúságunk fő oka. A világon ma azok a spekulatív tőke mozgások uralkodnak, amelyek nem az egyensúly fenntartását vagy helyreállítását, hanem az egyensúly fölborítását vagy az egyensúlyzavarok kiélesítését szolgálják. A világ azokkal a problémákkal küszködik, csak sokkal súlyosabb szinten, amelyeket Keynes felismert és előrelátott, de a megoldásukat szolgáló rendszert nem tudta elfogadtatni. A világ hosszú távú érdekeit szolgáló gazdasági racionalitás elbukott a rövid távú érdekeket szolgáló napi politikai racionalitással szemben, nem először és nem utoljára.

VII. A diszkriminatív eljárások megakadályozása

Ez az a másik pont, amely mélyeséges ellentétekre vezetett Keynes és a szabadkereskedelem előnyeinek tankönyvszerű felfogásához és az egyes országokra gyakorolt káros hatásainak figyelembe nem vételéhez ragaszkodó amerikaiak között.

Keynes azt írja, hogy a Klíringunióknak ki kell zárni (exclude) (a) az importkorlátozásokat, (b) az áru-csere- (barter-) megállapodásokat, (c) az exportkvótákat és exportadókat, (d) az exporttámogatásokat és (f) a *mérsékelt szintet meghaladó* vámokat (i. m.: 188 – kiemelés tőlem, Sz. Gy.). Mi azonban a *mérsékelt szintet meghaladó* vám, ami megengedett? A teljes szabadkereskedelem hívei nem ismernek ilyet, hanem úgy érvelnek, és még csak nem is minden alap nélkül, hogy a *mérsékelt szintet meg nem haladó* vámok elfogadása tárt kaput nyit *mindenféle* vám elfogadása előtt.

Keynes azonban még a következőket is írja: „A hazai termelők hazai fogyasztást szolgáló termelésének javára adott támogatások, ezt ellensúlyozó exportadóval, ha a támogatott termékeket exportálnák, nem lennének kizárva. Ez szükségszerű biztonsági szelep, amely védelmező (protective) segítőeszköz lenne politikai, szociális és ipari szempontokkal megalapozott esetekben. Az ilyen támogatások (és ugyanez vonatkozik a mérsékelt vámokra) megengedett eszközei lennének annak, hogy tisztán belföldi támogatást adjanak egy olyan termelési ágának, amelyet speciális megfontolások folytán fenn kellene tartani, de csak hazai célokra.” (Uo.: 189.)

Ami itt le van írva, az még inkább anatómia a tankönyvszerűen felfogott teljes szabadkereskedelem elvének képviselői számára, noha az itt leírtak a legteljesebb mértékben megfelelnek a racionalitás követelményeinek. A japánok japán rizst akarnak enni, és fenn akarják tartani a hazai rizstermelő

gazdaságokat, még ha ez a rizs tízszer annyiba kerül is, mint amit a texasi és louisianai óriási rizsfarmokon termelnek. A svájciak valais-i, a németek rajnai, a magyarok pedig tokaji vagy balatoni bort akarnak inni, és fenn akarják tartani a hazai bortermelést, még ha ez a bor jóval többbe kerül is, mint az algériai. Ugyanezek a megfontolások köztudottan abba az irányba viszik az EU jelenlegi rendszerének világosan látó kritikussait, hogy megfontolandó lenne akár a KAP egész jelenlegi rendszerének föladása vagy legalábbis alapos fölülvizsgálata. A mezőgazdaság a fejlett országok lakosságának oly csekély hányadát foglalkoztatja, és a hazai mezőgazdasági termelés fenntartásához és a hazai parasztság sorsához szinte mindenütt olyan erős érzelmek fűződnek, hogy jobb lenne ezt az egész ügyet az egyes nemzetekre bízni. Ugyanezek a megfontolások számos további termékre és számos további foglalkoztatási csoportra is vonatkoznak, és ezek mellett nemcsak érzelmi, hanem foglalkoztatási és a külkereskedelmi mérleg egyensúlyának fenntartásával kapcsolatos megfontolások is szólnak.

VIII. A Klíringunió felhasználása más nemzetközi célokra

Itt Keynes kimondja, hogy a Klíringunió az eredeti céljain túlmenő nemzetközi gazdaságpolitikai és politikai célok szolgálatába is állítható, sőt ezek szolgálatába kell is állítani. A részletek itt nem tárgyalhatók.

IX. Átmeneti rendelkezések

Ezek szerint a Klíringunió szerinti overdraft-lehetőségek megadása késhet, ha az Egyesült Államok más módon segíti a többi államot a háború utáni átmenet első éveiben. Ez így is történt, elsősorban a Marshall-segély útján, és ez a magyarázata annak, hogy a háború utáni fellendülés a Keynes-tervnek – vagy legalábbis eredeti változatának – elutasítása ellenére is bekövetkezett.

X. Végkövetkeztetés

„A háború utáni világban nagyobb hajlandóságnak kell lennie a nemzetek fölötti rendelkezések elfogadására”. (Uo.: 195.) Keynes itt egyértelműen előre látta a jövőt, ez azonban nem teszi semmissé a fenti, VII. pontban leírtakat, amelyek szerint a nemzetek fölötti rendelkezéseknek nem lehet abszolút érvényük, és nem érvényesíthetők az egyes országok jogos törekvéseivel és akaratával szemben. Ezt viszont a politikusok nem vették figyelembe, ezzel mérhetetlen kárt okozva, és kétségessé téve sokak szemében a nemzetek fölötti szervek kiterjedt szerepének helyességét ott is, ahol ez nem vonható kétségbe.

A fentiek félreérthetetlenül mutatják, hogy Keynes – egyes olyan általános jellegű kijelentésektől eltekintve, hogy „az általános attitűd helyes és jó irányú (helpful and enlightening)” (uo.: 159), elutasítván fogadta White elgondolásait, és ezt követően a legkérlelhetőbb formában fogalmazta meg újra a sajátjait. Nyilván azt remélte, hogy ezzel a határozott és kemény fellépéssel áttörést tud elérni az amerikaiaknál, éppúgy, mint ahogy ez a fellépés sikerre vezetett angol kollégáival, mindenekelőtt Harroddal folytatott vitáiban. Sajnos nem így történt.

A KÉT TERV VÉGLEGES VÁLTOZATÁNAK KÖZZÉTÉTELE

Az ennek az iratnak az elkészítését és White-nak való átadását követő eseményekkel, főként az ekkor Angliában történetekkel, amint erre már utaltam, részletesen foglalkozik Moggridge (Keynes, CW XXV: 195–337). Először rövid áttekintést ad az eseményekről. Ebből a rövid áttekintésből és az azt követő

részekből az tűnik ki, hogy igen hosszú ideig, több mint egy évig semmiféle érdemi haladás sem volt ez ügyben, és hogy, noha Keynes és az angolok mindent megtettek a keynesi javaslati nemzetközi és elsősorban amerikai elfogadtatásáért, már ekkor – elsősorban az amerikaiak halogató magatartása folytán – látni lehetett, hogy ezek a törekvéseik kudarcra vannak ítélve.

Angliában 1942. augusztus, szeptember és október folyamán Keynes Harroddal folytatott vitát Harroddal a *Foreign Investment, Industrialisation and the Clearing Union* (Külföldi beruházás, iparosítás és a Klíringunió) című tanulmányáról. Azt az álláspontot képviselte, hogy a nemzetközi beruházás kérdésében a kezdeményezést az amerikaiaknak kell átengedni, nyilvánvaló módon azért, mert csak nekik lehet erre pénzük és más erőforrásuk.

Áttérve az amerikaiakkal folytatandó tárgyalásokkal kapcsolatos kezdeményezésekre, 1942. október 10-én Phillips Washingtonban előzetes jellegű tanácskozást folytatott Adolf August Berle-lel, Pasvolkskyval és White-tal a Klíringunióról, de nem ír arról, hogy ezek a tárgyalások bármilyen konkrét eredményre vezettek volna. Ezt követően Morgenthau és White Londonban járt, és Keynesnek 1942. október 23-án sikerült egy hosszú megbeszélést lebonyolítania White-tal a két tervről, s ezt több ilyen megbeszélés követte, de Moogridge ezekkel kapcsolatban sem számol be semmi konkrét eredményről. 1942. november 9-én – nyilván figyelembe véve az ezeken a megbeszéléseken elhangzottakat – Keynes megírta tervezetének újabb változatát, amely azonban érdemben nem különbözött az előbb bemutatottól, a források nem is közlik, és ezt vitte Phillips Washingtonba.

1942. december 16-án Keynes levelet írt Phillipsnek, és ebben több témával is foglalkozott. Ma már tudjuk, hogy alaptalan optimizmussal írta, hogy „semmi nehéz vagy veszélyes sem látszik felmerülni Amerikában a Klíringuniót illetően (uo.: 197), de ugyanakkor leírja azt is, hogy készül ugyan számos irat, de „egyik sem megy el a javaslatok gyökeréig” (uo.: 198). Ez azt mutatja, hogy Keynes világosan látta, amit az előbbieken leírtam: az egyeztetési folyamatnak ezek a lépései nem vezettek az ügy lényegét illető alapvető felfogásbeli ellentéteknek az alapos megtárgyalására és a nézetek egyeztetésére. Keynes ugyanebben a levelében megemlíti, hogy Halifax, aki akkor washingtoni angol nagykövet volt, már 1941. április 21-i táviratában azt közölte, hogy Roosevelttel a vele folytatott tárgyalása során már akkor azt javasolta, hogy állítsanak fel a kérdés megbeszélésére egy szűk körű angol–amerikai bizottságot, ami megegyezett Keynes elképzelésével. Ez nem valósult meg, és a későbbiek ismeretében csak az a magyarázat képzelhető el, hogy a bizottság felállítását Morgenthau és az őt mozgató White szabotálta el.

Phillips Keynesnek írt 1943. január 8-i levelében azt írta, hogy „Harry White kevés életjelt ad (is showing few signs of life)” (uo.: 204). Úgy vélte, hogy White ellenezné memorandumának alapvető átdolgozását, „hízogó lenne azonban számára (he might be flattered)” (uo.: 205), ha kisszámú javaslatot kapna, és megjegyezte, hogy néha teljesen meg lehet változtatni egy dokumentum tartalmát néhány apró javítással. Ez majdnem azt jelentette, hogy Keynes fogadja el tárgyalási alapként White javaslatát, és korrigálja azt. Ez ebben az esetben, az ellentétek mélysége miatt, aligha volt járható út, és erre a javaslatra a közölt dokumentumok szerint Keynes nem is reagált. Phillips, mintegy alternatívaként, azt is javasolta, hogy Keynes próbáljon nemzetközi támogatást szerezni javaslatának „egy bölcs orosz (a Russian wise man), egy bölcs kínai (a Chinese wise man)” (uo.) és mások bevonásával.

Keynes élt is Phillipsnek ezzel a tanácsával, és ennek megfelelően megküldte javaslatának 1942. novemberi változatát az európai szövetségeseknek, és 1943. február 26-án beszédet tartott előttük. Moogridge közli a beszéd teljes szövegét (Keynes, 1943a), de az semmi újat sem tartalmaz, hanem már jól ismert elképzeléseinek megismétlése. Ezt követően az angol Pénzügyminisztérium megkapta White tervezetének újabb változatát, amire Keynes saját tervezetének újabb változatával és a két tervet 1943. március 1-jei keltű összehasonlításával válaszolt (uo.: 225–226). Ilyen módon – ha szabad itt ezt a kifejezést használnom – a süketek párbeszéde 1942 februárjától 1943 márciusáig, tehát egy teljes évig folyt minden eredmény nélkül.

Ennek a helyzetnek a politikusok vetettek véget (uo.: 232–233). Az angol kormány elhatározta, hogy közlésezi a Klíringunióra vonatkozó tervezetet, mint white papert, azaz mint hivatalos kormányközleményt. Roosevelttel először elutasította Morgenthau az azt a javaslatát, hogy az amerikaiak is tegyék

közzé az ő javaslatukat. 1943. április 5-én azonban a *The Financial News* közölte, Londonban, a White-terv rövidített változatát, amire Rooseveltt visszavonta azt a döntését, hogy ne publikálják ezt a tervet. Morgenthau ugyanezen a napon átadta annak a változatnak egy kissé módosított változatát a Kongresszusnak, amelyet Keynes kommentált. Ezt Washingtonban 1943. április 7-én tették közzé, ugyanazon a napon, amelyen az angol parlament megkapta a Klíringunóról szóló white papert (Keynes, 1943b). Ennek részletes ismertetésére nem itt, hanem csak egy másik cikkben kerülhet sor White válasziratával (White, 1943) és a kettő összehasonlításával együtt.

Az angol kormány vetett tehát véget vetett a „süketek párbeszédének,” és döntésének következménye lett az, hogy a nyilvánosság elé került mindkét terv. Ugyanennek az angol lépésnek az is lett azonban – a felfogásom szerint végzetes – következménye, hogy Rooseveltt, aki mindeddig fenntartással élt az amerikai tervvel szemben, és vonzódott a Keynes-terv központi eleméhez, a nemzetközi pénzhez, kénytelen volt a White-terv mögé állni, mert hiszen ez volt a hivatalosan közzétett amerikai tervezet.

Azt, hogy végül is ki volt az, aki elvesztette a türelmét, nem tudhatjuk, és erre vonatkozóan csak feltevéseink lehetnek, mert erről egy szót sem olvashatunk az eddig tárgyalt forrásokban. Az, hogy az angol kormány ezzel az üggyel foglalkozó, Keynesszel a legszorosabb kapcsolatban álló és őt végtelenül tisztelő tisztviselői bármit is tettek volna Keynes tudta és beleegyezése nélkül, elképzelhetetlen. Az, hogy az angol kormány legfelsőbb vezetői annyira törődtek volna ezzel az üggyel, hogy ők kezdeményezték volna ezt a lépést, ugyancsak elképzelhetetlen. Ha mégis, akkor a kormány tisztviselői aligha válaszoltak volna a felső kezdeményezésre Keynes tudta és beleegyezése nélkül. A szálak tehát mindkét ágon Keyneshez vezetnek, és ezért meg merem fogalmazni azt a feltevést, noha erről szó sem esik a forrásokban, hogy Keynes volt az, aki elvesztette türelmét, és elindította azt az akciót, amely a két tervnek a két kormány általi hivatalos és egyidejű közzétételére és ezzel kenyértörésre vezetett. Ezt a feltevést az is megerősíti, hogy a Keynes-tervnek a *white paper*-ben közzétett változata (Keynes, 1943b) számos tekintetben, elsősorban bevezetésében, nagymértékben különbözött a korábbiaktól, a közzétételt tehát közvetlenül meg kellett előznie Keynes ezzel kapcsolatos munkájának.

Moogridge közli a *white paper* bevezetését (uo.: 233–235), valamint Gerald Shove, Sir Edward Peacock és Lord Catto Keynesnek írt gratuláló levelei rövid kivonatát (uo.: 236–237), Horsefield pedig a *white paper* teljes szövegét (Horsefield, 1969b: 19–36). A Moogridge által közölt bevezetés szó szerint megegyezik a Horsefield által közölttel. Ugyanakkor a számomra elérhető források nem közlik a White-terv 1943. április 7-én Washingtonban közzétett változatát, hanem csak az ezt követő kiterjedt egyeztetési tárgyalások utáni, 1943. július 10-i keltű revideált változatot (White, 1943). Amint erről már volt szó, ennek ismertetésére is csak egy ezt követő másik cikkben kerülhet sor a két terv összehasonlításával együtt.

Keynes 1943. május 18-án beszédet tartott a Lordok Házában (Keynes, 1943c). E beszéd fő következtetései az alábbiak voltak:

- a) a Klíringunió legfontosabb vonása, hogy multilaterális klíringet hoz létre, és a Stabilizációs Alap legnagyobb hibája, hogy nem teszi meg ezt;
- b) a háború utáni körülmények szükségessé teszik, hogy nemzetközi tartalékokat (lehívási jogokat) adjanak az országoknak, de a Klíringunió tervezetében javasolt értékek talán túl nagyok;
- c) lényeges, hogy az adósok könnyelműségéért kiszabott büntetésekhez olyan intézkedések kapcsolódjanak, amelyek gátolják azt, hogy a hitelező országok túl nagy követeléseket halmozzanak föl.
- d) alapvető fontosságú a nemzetközi valuta, a *bancor* vagy az *unitas* létrehozása (uo.: 51). Ugyanakkor, 1943 júniusában, ugyancsak Horsefield (1969a: 53) szerint a brit delegáció számára az angol kormány által megszabott minimális követelmények a következők voltak:
 - a) az Alap nem vásárolhat és adhat el valutát, hanem csak átvezetheti könyveiben az unitast;
 - b) a kezdeti befizetéseknek csak egy kis része lehet arany, és a többi rész olyan értékpapír, amelynek forgalmazására csak fizetésképtelenség, az Alapból való kilépés vagy az Alap felszámolása esetén kerülhet sor;
 - c) az Alapnak megfelelő nagyságúnak kell lennie (pl. 10 milliárd dollárnak);

d) a tagállamokat nem szabad megfosztani annak racionális mértékű lehetőségétől, hogy megváltoztassák valutaárfolyamukat, ha ezt szükségesnek látják.

Mindkét irat említést tesz a zárolt számlákról, de ezzel a kérdéssel nem foglalkozunk, mert elvesztette aktualitását. Az angol kormány által megszabott minimális követelményekből és az ehhez kapcsolódó tárgyalási utasításokból látható, hogy az angolok elég messzemenő – igaz, hogy nagyrészt formális – engedményeket fogadtak el a megegyezés érdekében. A szövegben bancor helyett unitas, és Klíringunió helyett Alap szerepel, sőt az Alap nagyságára való utalás azt is jelenti, hogy az angolok hajlandók voltak egyértelmű összesített felső határt szabni az overdraft-lehetőségeknek, sőt akár lépést tenni a jegyzett tőke rendszere felé. Az alapvető nézeteltérések azonban fennmaradtak, sőt megfogalmazásuk akár még élesebbé vált.

ÖSSZEFOGLALÁS

Ez a cikk a Valutaalap létrehozására vezető angol–amerikai tárgyalások egy nagyon lényeges szakaszával, az első vagy alapváltozatok közzétételétől a hivatalos tárgyalásokat megindító változatok közzétételéig terjedő több mint egy éves időszakot tekinti át. Ez utóbbi változatok ismertetésére és összehasonlítására csak egy másik közleményben kerülhet sor.

Az itt leírtak egyértelműen mutatják, hogy ez idő alatt, noha egyes részletekben volt minimális közeledés, az angol és az amerikai álláspont közti alapvető ellentét nem csökkent, hanem inkább egyértelműbbé vált. A körülmények arra utalnak, hogy Keynes volt az, aki elvesztette türelmét, véget vetett ennek a tárgyalási szakasznak, amelyet megítélésem szerint joggal lehet a süketek párbeszédének minősíteni, white paperként, azaz hivatalos brit kormányálláspontként tette közzé elgondolásai véglegesített változatát, és ennek súlyát az európai szövetségesek előtt, valamint a Lordok Házában elmondott beszédével is növelte. Erre az amerikaiak az ő tervük nyilvánosságra hozatalával válaszoltak.

Az eseményeknek ez a menete előrevetítette, hogy az amerikaiak el fogják utasítani a keynesi elgondolásokat. Véleményem szerint ennek ellenére nem volt elkerülhető a helyzet tisztázása és az ellentétek nyilvánosságra hozása, mert a több mint egy évig tartó huzavona nem volt tovább fenntartható. Már itt le kell írnom azt a véleményemet is, hogy a Keynes-terv ekkor már szinte egyértelműen előrelátható bukása volt az oka a II. világháború utáni, máig tartó és egyre nagyobb mértékű pénzügyi zavaroknak, és hogy ezeknek csak a keynesi elgondolásokhoz való – az időközben bekövetkezett változásokat természetesen figyelembe vevő – visszatérés vethet csak véget.

Felhasznált irodalom

Horsefield, J. Keith (1969a): *The International Monetary Fund 1945–1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Volume I: Chronicle*. International Monetary Fund, Washington, D. C., xvii, 663.

Horsefield, J. Keith (1969b): *The International Monetary Fund 1945–1965. Twenty Years of International Monetary Cooperation. Volume III: Documents*. International Monetary Fund, Washington, D. C., vii, 549.

Keynes, John M. (1942a): *Proposals for and International Currency (or Clearing) Union. (February 11, 1942)*. In: Horsefield, 1969b: 3–18.

Keynes, John M. (1942b): *Proposals for and International Clearing Union. (August 28, 1942)*. In: Keynes, CW XXV: 168–195.

Keynes, John M. (1943a): *Speech to Meeting of the European Allies. (26 February 1943)*. In: Keynes, CW XXV: 206–215.

Keynes, John M. (1943b): *Proposals for an International Clearing Union. (April 1943)*. In: Horsefield, 1969b: 19–36.

Keynes, John M. (1943c): *Maiden Speech before the House of Lords. (18 May 1943)*. In: Keynes, CW XXV: 269–280.

Keynes, John M. (CW XXV): *Activities 1940–1944. Shaping the Post-War World: The Clearing Union. The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume XXV*. Szerk.: Donald Moggridge. London–Basingstoke, Macmillan and Cambridge University Press for the Royal Economic Society, 1980, 522.

Keynes, John M. (CW I–XXX): *The Collected Writings of John Maynard Keynes. Volume I–XXX*. London–Basingstoke, Macmillan and Cambridge University Press for the Royal Economic Society.

Szokolczai György (2011): *Bretton-Woods előtt: A Keynes-terv kialakulása és tanulságok napjaink számára*. Általános Vállalkozási Főiskola, Tudományos Közlemények, 26. sz. (szeptember), 15–45.

Szokolczai György (2012a): *Bretton Woods előtt II.: A Keynes- és a White-terv alapváltozata és ezek összehasonlítása, valamint tanulságok napjaink számára*. Általános Vállalkozási Főiskola, Tudományos Közlemények, 27. sz. (április), 85–110.

Szokolczai György (2012b): *Bretton Woods előtt: A Keynes-terv alapváltozata, valamint White ellenjavaslata és a legfontosabb tanulságok*. Köz-Gazdaság, VII. évf., 3. sz. (október), 153–176.

White, Harry D. (1942): *Preliminary Draft Proposal for a United Nations Stabilization Fund and a Bank for Reconstruction and Development of the United and Associated Nations. (April 1942)*. In: Horsefield, 1969b: 37–82.

White, Harry D. (1943): *Preliminary Draft Outline of a Proposal for a United Nations Stabilization Fund of the United and Associated Nations. (Revised July 10, 1943)*. In: Horsefield 1969b: 83–96.